А.И. Бабак

Общая характеристика сочетаемости
французских глаголов перемещения

Р е з ю м е

Глаголы перемещения во французском языке указывают на изменение положения движущегося тела в пространстве. Они характеризуются сочетаемостью с обстоятельственными дополнителями, указывающими на направление, время и цель перемещения. Что касается лексического окружения, то справа они сочетаются с дополнителями, указывающими на отрезок пути, а слева - с дополнителями, указывающими на конкретный движущийся предмет или существо.

Д.М.В А В Р И Н Ю К

ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБІВ МОВНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ У ПЕРЕКЛАДАХ П'ЄС У.ШЕКСПІРА

Шекспір, як відомо, створив у своїх п'єсах цілу галерею глибоко індивідуалізованих образів; ця галерея настільки багата і різноманітна, що протягом декількох століть давала та продовжує давати шекспірознавцям досить матеріалу для аналізу й досліджень. Проте засоби, які прийнято називати засобами мовної характеристики персонажів, у п'єсах Шекспіра представлені скупо. Тільки в небагатьох випадках драматург доповнює характеристику окремих персонажів певними особливостями вимови чи специфічної лексики, причому такі засоби, як правило, наділені в п'єсі й іншими функціями: вони одночасно служать і засобами гумору чи іронії, сатири, і навіть полеміки Шекспіра з його сучасниками.

Розглянемо спочатку ті засоби мовної характеристики персонажів Шекспірових п'єс, які стосуються особливостей вимови окремих дійових осіб.

У п'єсах часів Шекспіра досить поширеним було використання ламаної чи неправильної англійської мови в устах персонажів-чужинців або застосування діалектних форм,— правда, не стільки з метою характеристики даного персонажа, скільки для створення контрасту із загальновживаною літературною мовою того часу, що справляло комічний ефект. Такий засіб має давні традиції: уже в комедіях Арістофана комічний ефект досягався тим, що персонажі-іноземці — перси і скіфи — говорили зіпсованою грецькою мовою, а іноді різні грецькі діалекти змішувалися з аттічним діалектом, яким були написані комедії[1].

У Шекспіра цей засіб особливо широко використаний у комедії "Віндзорські жартівниці" у мові француза доктора Каюса та валлійця пастора Евапса, а також в історичній хроніці "Генріх V", у якій на англійській мові офіцерів королівської армії — Флюеллена, Джемі, Мак-Морріса — відчутний вплив їх рідної мови /валлійської, шотландської та ірландської/, а французька принцеса Катаріна намагається говорити по-англійськи. Проте у Шекспіра функції цього засобу значно ширші та багатобічні, ніж це було у його попередників, а також сучасників.

У чому ж полягають особливості вимови згаданих персонажів? Ось, наприклад, доктор Каюс з комедії "Віндзорські жартівниці" вимовляє англійські слова на французький лад— англійський звук " w" він вимовляє як " v", " th" — як " d" і т.п.; речення він будує згідно з правилами французької граматики, переплітаючи їх окремими французькими словами і навіть цілими фразами:

C a i u s. By my trot, I tarry too long. Od's me! Qu'ai j'oublie? dere is some simples in my closet dat I vil not for the varld I shall leave behind "("The Merry Wives of Windsor", 1,4 (58 - 60).

[1] Пор. Й.О.Б а г л а й. Мовні засоби вираження комізму в комедіях Арістофана. — "Питання класичної філології", вип. I. Вид-во Львівського ун-ту, 1959, стор. 12—13.

Для валлійської вимови пастора Еванса з цієї ж комедії характерне оглушування дзвінких приголосних: замість "d" Еванс вимовляє "t" / goot/, замість " b " — "p " /prain, petter /, замість " v " — " f " /fery / тощо. Так само, як пастор Еванс, оглушує дзвінкі приголосні й інший валлієць - капітан Флюеллен із хроніки "Генріх V". Наприклад, слово big / в е л и к и й/ у нього звучить як pig / с в и н я/. На основі цього Шекспір створив свій відомий дотеп, вістря якого націлене у "великодушного" короля Генріха V, що наказав своїм солдатам стратити полонених. У простодушного Флюеллена згадка про короля викликає асоціацію з Олександром Великим:

G o w e r. ...wherefore the King most worthily hath caused every soldier to cut his prisoner's throat. O, 'tis a gallant King!

F l u e l l e n. Ay, he was born at Monmouth, Captain Gower. What call you the town's name where Alexander the Pig was born?

G o w e r. Alexander the Great.

F l u e l l e n. Why, I pray you, is not pig, great? The pig, or the great, ot the mighty, or the huge, or the magnanimous, wre all one reckonings, save the phrase is a little variations ("King Henry V", IV,7(8—18).

На жаль, цей дотеп, а разом з тим і гірка іронія Шекспіра, звернена в бік "великих" королів, у перекладі неминуче втрачається, як, зрештою, втрачаються й інші засоби, пов'язані з особливостями вимови дійових осіб. Вони настільки зв'язані із специфікою англійської фонетики та її співвідношенням із фонетикою інших мов, що ні в якій мові перекладу не можуть мати точних еквівалентів. Через те перекладачам доводиться відтворювати ці особливості тільки приблизно, відмовляючись від точної передачі англо-французьких чи англо-валлійських фонетичних співвідношень оригіналу і висуваючи на перший план інші функції, які даний засіб виконує в оригінальній п'єсі. Наприклад, у більшості перекладів п'єси "Віндзорські жартівниці" на

1079982 К

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА
Львівського ордена Ле
політехнічного інституту

українську, російську та німецьку мови ламана англійська мова доктора Каюса передається відповідно ламаною українською, російською та німецькою мовами; таким чином успішно відтворюється одна із функцій оригінального засобу, а саме контраст між каліченою мовою чужинця і правильною літературною мовою інших персонажів.

Менш вдалими є спроби відтворити в перекладах валлійську вимову пастора Еванса; наприклад, у перекладі реплік Еванса на українську мову Марія Тобілевич оглушує дзвінкі приголосні у відповідних українських словах[2]. Проте ці зміни в українській мові неспроможні вказати на те, що Еванс — валлієць, тоді як англійська публіка відразу розпізнає по вимові валлійця. Крім того, згадані фонетичні зміни в перекладі зроблені дуже непослідовно, що не тільки справляє враження певної незавершеності перекладу, але і значно утруднює роботу актора над роллю.

Загалом у перекладі майже неможливо повноцінно відтворити особливості вимови персонажів Шекспірових п'єс, тобто передати їх так, щоб зберегти всі ті функції, які вони виконують в оригіналі. Тому, очевидно, було б несправедливим закидати тим перекладачам, які навіть не намагаються робити в перекладі фонетичні зміни, а компенсують їх іншими засобами, переносячи помилки, допущені чужинцями на грунті фонетики, у сферу лексики. Так зробила, наприклад, Є.Бірукова у російському перекладі цитованих реплік Флвеллена з хроніки "Генріх V":

Г а у э р. ... И король поступил вполне справедливо, приказав, чтобы каждый перерезал глотку своему пленнику. О, наш король молодец!

Ф л ю э л л е н. Да, капитан Гауэр, ведь он родился в Монмуте. Скажите, как называется город, где родился Александр Большой?

Г а у э р. Александр Великий?

---

[2] В. Ш е к с п і р. Вибрані твори в 2-х томах, т.2. К., "Мистецтво", 1952.

Флюэллен. А разве не все равно — Большой или Великий? Большой, великий, могучий, огромный, великолепный — все это, в конце концов, одно и то же, только слова разные[3].

Таким же чином, тобто лексичними засобами, передає Август Шлегель помилку французького дворянина Ле Бо в комедії "Як вам це подобається?", який вимовляє англійське слово sport /г р а, з а б а в а/ як spot /п л я м а/; Шлегель використовує для цього два значення дієслова entgegen — п р о п у с т и т и і в т е к т и / це останнє допускає можливість поставити запитання: куди?/. Ось як звучить згадане місце в оригінальній комедії:

L e B e a u. Fair princess, you have lost much good sport.

C e l i a. "Spot"? Of what colour? ("As You Like It", 1,2 (92—94).

Німецький переклад Августа Шлегеля:

L e B e a u. Bon jour, schöne Prinzessin, Euch ist ein guter Spass entgangen.

C e l i a. Ein Spass? wohin?[4]

Розв'язання А.Шлегеля, безумовно, значно краще, ніж дослівний переклад Т.Щепкіної-Куперник, у якому питання Селії виявилось не тільки недотепним, але і недоречним:

Л е Б о. Прекрасные принцессы, вы пропустили превосходную забаву.

С е л и я. Забаву? Какого цвета?[5]

Отже, як бачимо, відтворення засобів мовної характеристики шекспірівських персонажів, основаних на особливостях їх вимови,

---

[3] У. Ш е к с п и р. Полное собрание сочинений в 8-ми томах, т. 4. М., "Искусство", 1959, стор. 462.

[4] W. S h a k e s p e a r e. Sämtliche dramatische Werke in 12 Bänden. Übersetzt von Schlegel und Tieck, Bd.7. Stuttgart, 1891, стор. 216.

[5] У. Ш е к с п и р. Полное собрание сочинений, т.5, стор. 16.

можна віднести до найскладніших завдань, які виникають перед перекладачами. З уваги на те, що такі засоби, пов'язані із специфікою англійської фонетики, повноцінно передати в перекладі неможливо, а також враховуючи їх стилістичну багатофункціональність в оригінальній п'єсі, перекладачам доводиться компенсувати ці засоби іншими, експонуючи ті їх функції, які в даному контексті мають першочергове значення для відтворення основного задуму автора.

Що ж до лексичних засобів мовної характеристики шекспірівських персонажів, то не можна не нагадати влучного зауваження М.М.Морозова про те, що "індивідуалізуючи створених ним персонажів, Шекспір не йшов шляхом підбору специфічної для кожної особи лексики... Набагато більше типовий для Шекспіра економний шлях "забарвлювання" мови даної особи яким-небудь одним, немовби випадково кинутим, "характерним" словом"[6].

Таким "характерним" словом є, наприклад, слово humour, яке часто й набридливо, іноді зовсім не до речі повторюється у репліках одного з прибічників Фальстафа — Німа / у хроніці "Генріх V" та комедії "Віндзорські хартівниці"/. Дуже імовірно, що використання цього слова мало на меті висміяти теорію "гуморів" Бена Джонсона, сучасника Шекспіра, та що, зрештою, весь образ Німа служив сатирою не тільки на творчий метод Бена Джонсона, але і на його особу.

Зрозуміло, в сучасному театрі ніякими засобами не можна відтворити тієї сатиричної функції образу Німа, яку він колись виконував. Навіть сучасний англійський театральний глядач чи читач сприймає постійне повторення слова humour інакше, як сучасники Шекспіра, тому що він обізнаний з теорією "гуморів" та всією полемікою між драматургами епохи Шекспіра. Проте не можна забувати, що настирливе

[6] М.М. М о р о з о в. Язык и стиль Шекспира. Из истории английского реализма. М., Изд. АН СССР, 1941, стор. 45.

повторювання слова humour уже само по собі служить важливим засобом характеристики комедійного персонажа, який зовсім недоречно вставляє модні словечки. Цей засіб характеристики дійової особи необхідно відтворити і в перекладі.

Проте в перекладі "Віндзорських жартівниць" на українську мову це слово передається на різні лади: і як д о т е п, і с п р а в и, а також з в и ч а й, д у х, н а м і р и, ж а р т и, р і ч, в и т р и м к а, х а р а к т е р тощо. Різні слова використовуються також і в російському перекладі Т.Щепкіної-Куперник, і тільки в перекладі М.Морозова для передачі слова humour послідовно вживається одне слово — х а р а к т е р[7]. Звичайно, можна б запропонувати й інші слова,— наприклад, н а с т р і й чи навіть м о р а л ь. Проте немає сумніву, що таке характерне слово слід перекладати послідовно тільки одним відповідником; це дасть можливість зберегти в перекладі його функцію як засобу мовної характеристики персонажа. Друга функція цього слова — сатира на теорію "гуморів" Бена Джонсона — у сучасному перекладі, очевидно, приречена на невдачу.

Інший цікавий засіб характеристики деяких комедійних персонажів, яким хочеться похвалитися своєю "вченістю", полягає в тому, що вони на кожному кроці вживають різні "вчені" слова /наприклад, respect, derest, successor, ancestor, female, melancholy тощо/, найчастіше не розуміючи змісту цих слів і жахливо перекручуючи їх. "Вчені" слова були запозичені в епоху Відродження з інших мов, і в час, коли вперше ставилися Шекспірові п'єси, були ще новинкою для широких мас Англії, і не встигли злитися в одне ціле з тогочасною англійською мовою. Вживання цих слів, очевидно, імпонувало простачкам, хоч вони і не завжди розуміли їх значення. І Шекспір висміює таких людей, насичуючи репліки цілого ряду своїх персонажів /Слендера та місіс Квіклі з "Віндзорських жартівниць", поліцаїв Кизила

[7] У.Ш е к с п и р. Полное собрание сочинений, т.4.

і Дрючка з "Багато галасу з нічого" та Ліктя з п'єси "Міра за міру", ремісників із "Сну літньої ночі"/ перекрученими або вжитими не до речі "вченими" словами.

Саме тут коренятся величезні труднощі для перекладача, тому що у жодній сучасній мові немає мовних процесів, подібних до тих, що сприяли бурхливому збагаченню англійської мови в епоху Відродження. У перекладах ці місця часто втрачають свою гостроту та іноді замість сміху викликають тільки зчудування.

Візьмемо, наприклад, таке місце з комедії "Багато галасу з нічого":

D o g b e r r y. Dost thou not suspect my place? dost thou not suspect my years? ("Much Ado About Nothing", IV,2(71—72) .

Поліцай Кизил змішує значення слів, недавно запозичених з латинської мови, вживаючи suspect /п і д о з р і в а т и/ замість respect /п о в а ж а т и/. Український переклад цього місця звучить так:

К и з и л. Що? То ти не маєш ніякої підозри до мого звання? Не маєш ніякої підозри до мого віку?[8]

До слова п і д о з р а дається примітка: "Замість поваги". Проте навіть з допомогою цього пояснення важко зрозуміти, в чому полягає дотеп, бо слова п о в а г а і п і д о з р а настільки звичайні та загальновідомі слова української мови, що важко сплутати їх значення.

Звичайно, найлегше перекласти такі місця тоді, коли в мові перекладу вживаються ті самі запозичені слова, що в оригіналі /наприклад, inform та reform — і н ф о р м у в а т и і р е ф о р м у в а т и/. Але такі можливості, на жаль, трапляються рідко, тому перекладач здебільшого мусить шукати інших шляхів, щоб передати подібні місця. Безумовно, при цьому треба рішуче відмовитися

[8] В. Ш е к с п і р. Вибрані твори, т.2, стор. 506.

від усяких приміток і пояснень у виносках, котрими не може користуватися театральний глядач, для якого в першу чергу призначена п'єса." І вченому неприємно чути на сцені такі слова і фрази, для яких потрібні коментарі, — писав з цього приводу В.Г.Белінський, — що ж треба сказати у цьому відношенні про простих любителів театру..."[9] / переклад наш. — Д.В./. Тому, щоб відтворити такі особливості в перекладі, слід підбирати слова з дещо іншими значеннями, ніж в оригіналі. Найкраще використовувати для цього запозичені слова, що вживаються в мові перекладу, навіть якщо їх значення не точно відповідає змістові оригіналу.

Візьмемо, наприклад, уривок з комедії "Сон літньої ночі", де тесляр Пігва, вихваляючи в розмові з Дудом ткача Основу, сплутує слова paragon /в з і р е ц ь/ та paramour /к о х а н е ц ь/:

F l u t e. No, he hath simply the best wit of any handicraft man in Athens.

Q u i n c e. Yes, and the best person too — and he is a very paramour for a sweet voice.

F l u t e. You must say "paragon" ... a paramour is God bless us! a thing of naught ("A Midsummer Night's Dream", IV,2(9—14).

Дослівний переклад цих слів не дає жодного ефекту, деякі виходить незрозуміли. Тому правильно зробив М.Лозинський, використовуючи в перекладі слова а р ф и с т та а ф е р и с т:

Д у д а. Нет, он попросту самый мозговитый из всех афинских ремесленников.

К л и н. Да, и самый благообразный. А голос у него до того сладкозвучный, — ну прямо аферист слушаешь.

[9] В.Г. Б е л и н с к и й. Полное собрание сочинений, т.2.М., Изд. АН СССР, 1953, стор. 427.

Д у д а. Арфиста, хочешь ты сказать. С аферистами мы, слава богу, не водимся[10].

Отже, відтворення в перекладі засобів мовної характеристики шекспірівських персонажів — чи це особливості вимови персонажа або його манера висловлюватись, чи характерні слова, які підкреслюють певну рису дійової особи, — справа надзвичайно складна і разом з тим відповідальна. Якщо перекладач знехтує цим важливим питанням, він неминуче збіднить образи Шекспірових героїв. Оскільки в перекладі майже неможливо передати всі функції, які згадані засоби виконують в оригінальній п'єсі, то необхідно зробити наголос на тих із них, що є найважливішими для відтворення задуму автора у кожному конкретному випадку, вдумливо аналізуючи їх роль у п'єсі.

Д.М.В а в р и н ю к

Воспроизведение средств речевой характеристики персонажей в переводах пьес В.Шекспира

Р е з ю м е

В статье рассматриваются фонэтические и лексические средства речевой характеристики персонажей пьес В.Шекспира и анализируются способы воспроизведения этих средств в переводах на украинский, русский и немецкий языки. Эти средства, связанные со спецификой английской фонетики и с особенностями становления лексического состава английского языка, практически невозможно полноценно передать в переводе. Поэтому, учитывая стилистическую многофункциональность этих средств в оригинальной пьесе, рекомендуется компенсировать их в переводе другими средствами, выдвигая на первый план функции, имеющие в данном контексте первоочередное значение для воспроизведения замысла автора.

---

[10] В. Ш е к с п и р. Сон в летнюю ночь. Перевод М.Лозинского. М., "Искусство", 1954, стор. 70.